

Article Info/Makale Bilgisi

✓Received/Geliş:22.02.2019 ✓Accepted/Kabul:02.04.2019

DOI:10.30794/pausbed.530853

Araştırma Makalesi/ Research Article

Uyanık, H. (2019). "Hellenistik Orduların Mobil Kuleleri Ve Savaş Tankları: Savaş Filleri" *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 36, Denizli, s.183-198.

HELLENİSTİK ORDULARIN MOBİL KULELERİ VE SAVAŞ TANKLARI: SAVAŞ FİLLERİ

Hatice UYANIK*

Özet

Fillerin askeri amaçlı kullanımı ilk olarak Hindistan'da görülmele birlikte buradan Batı'ya, Akdeniz'e kadar yayılmıştır. Zamanın savaş tankları da denilebilecek bu iri cüsseli hayvanlar aynı zamanda mobil kale görevi de üstlenerek krallarını çoğu zaman zaferden zafere taşımıştır. Ancak savaş kargaşası sırasında bu kalın derili hayvanları kontrol etmekteki zorluk, onları kullanan ordu için çoğu zaman aleyhte sonuçlar da doğurmuştur. Panikleyen ya da herhangi bir şekilde yara alan filler, düşman ordularından ziyade kendi ordularına büyük zayıflar verebiliyorlardı. Bu bağlamda çift taraflı silah olarak da nitelendirilebilen fillerin, savaşlarda çok dikkatli yönlendirilmesi gerekiyordu.

Savaş fillerinin batıya olan yolculuğu, Büyük İskender ile birlikte başlamıştır. Makedon kralı, Hydaspes Savaşı'nda Hint Kralı Poros'un savaş fillerinden çok etkilenmiş; kendi fil birliklerini kurmak için başkent Babil'e çok sayıda fil getirmiştir. İskender'in ölümünden sonra halefleri tarafından kurulan krallıklar arasında savaş fillerinin kullanımı çok yaygınlaşmış; çağın ordularında âdeta bir zorunluluğa dönüşmüştür. Hellenistik krallıklar, yeni donanımlarla ve sırtlarına yerleştirdikleri savaş kuleleri ile geliştirdikleri bu dev silahları kullanma fikrini, Akdeniz'e kadar taşımıştır. Çalışmanın amacı antik yazarların vermiş olduğu bilgiler ve modern kaynaklar ışığında savaş fillerinin Hellenistik ordularda istihdam edilme sürecini ele alarak, savaşlardaki rolünü ve değerini saptamaktır.

Anahtar Kelimeler: *Fil, kule, Hindistan, Hellenistik, Tank.*

MOBILE TOWERS AND WAR TANKS OF HELLENISTIC ARMIES: WAR ELEPHANTS

Abstract

The use of elephants for military purposes was seen first in India, from here to the West, the Mediterranean has spread. These large-scale animals, which can also be called war tanks of the time, have also assumed the role of a mobile fortress and have often brought their kings to victory from victory. However, the difficulty in controlling these pachyderms during combat turmoil has often produced unfavorable consequences for the army using them. The elephants who were panicked or injured in any way, could do great harm to their armies rather than the enemy armies. In this context, the elephants, which can also be described as a double-sided weapon, had to be guided very carefully in wars.

The journey of the war elephants to the West began with the Great Alexander. The Macedonian king was very impressed by the war elephants of Indian King Poros in the Battle of Hydaspes; had brought a large number of elephants to the capital Babylon to establish their own elephant troops. After the death of Alexander, the use of war elephants among the kingdoms established by his successors became widespread; had turned into a necessity in the armies of the age. The Hellenistic kingdoms carried the idea of using these giant weapons, which they developed with new equipment and battle towers on their backs, to the Mediterranean. The aim of the study is to determine the role and value of the war elephants in the Hellenistic armies in the light of the information given by the ancient authors and in the light of the modern sources.

Key Words: *Elephant, Tower, Indian, Hellenistic, Tank.*

* Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, TOKAT.
e-posta:hatice.uyanik@gop.edu.tr (orcid.org/0000-0001-5921-0860)

Giriş

Filler¹, tarih boyunca insanlar tarafından çeşitli hizmetlerde kullanılmıştır. İndus Vadisi uygarlıkları Harappa ve Mohenjodaro'da bulunan mühürler, MÖ 3. binyıl gibi erken tarihlerde Hintliler tarafından fillerin gücünün fark edildiğini göstermektedir (Sinha, 1955: 52). Bu mühürlerde fillerin boynundan sarkan ipler, onların insanlar tarafından ele geçirildiklerini kanıtlamaktadır (Redmond, 2015: 4). Mühürlerden, fillerin savaşlarda istihdam edilip edilmediği anlaşılmamaktadır. Muhtemelen başlangıçta tarım, ulaşım ve nakliye amaçlı kullanılmışlardır (Sinha, 1955: 52). Ancak filin gücünü ve eğitilebilirliğini² keşfeden Hintlilerin etkili bir araç olarak onu savaşlara müdahil etmesi çok uzun sürmemiş olmalıdır.

Savaş filleri: insanlar tarafından savaşlarda kullanmak için yönlendirilmiş ve eğitilmiş ağır savaş araçlarıdır. Filli birlikler ise file binmiş askerlerden oluşan birliklerdir (Eglaan, 2015: 130). Savaş filleri için sırtlarındaki zırh ve askeri birlikleriyle Eskiçağ'ın canlı savaş tankları da demek yanlış olmayacaktır (Figür 1, 2, 3, 4). Eskiçağ ve Ortaçağ ordularında yaygın olarak tercih edilmesine rağmen ilerleyen dönemlerdeki teknik gelişmeler dolayısıyla fillerin ordularda kullanımı azalmıştır. Bununla birlikte I. Dünya Savaşı'nda dahi kullanıldığı da bilinmektedir.

Savaş filleri, ilk olarak Hindistan'da kullanıldı ve buradan doğuda Güneydoğu Asya'ya, batıda Akdeniz'e kadar yayıldı (Eglaan, 2015: 130). Ancak eski Hindistan'da fillerin orduya ilk olarak ne zaman ve nasıl alındığı tam olarak bilinmemektedir (Sinha, 1955: 51). Muhtemelen yukarıda da bahsedildiği üzere tarım ve ulaşım amaçlı kullanılmasından hemen sonra gerçekleşmiştir. Hindistan'ın Veda³ kutsal metinlerinden en erkeni olan Rig Veda'da, fillerin ulaşım amaçlı kullanıldığına dair referans (özellikle Indra ve onun beyaz mukaddes fili Airavata) vardır. Burada Indra'nın rolünün atlı süvarilere liderlik yapmak olduğu üzerinde durulur (Eglaan, 2015: 131). Bunun yanı sıra bazı araştırmacılar Rig Veda'nın savaş fillerinin kullanımına dair bir takım ipuçları içerdiğini ileri sürmektedir⁴. Sama Veda ve Yacur Veda'da ise fillerin eğitiminin yaygınlaştığı anlaşılmaktadır (Dikshitar, 1944: 167). Eski Hint destanları Mahabharata⁵ ve Ramayana'nın MÖ 4. yy.da kayıta geçirilmiş hikâyeleri de savaş fillerinden bahseder⁶.

Fillerin savaşlarda kullanılmasıyla ilgili eski bir hikâye de mitolojide gizlidir. MÖ 9. yy.da, Assur kraliçesi Semiramis (Sammuramat) Hindistan'ı işgal etmek istemişti (Diod. II 15. 4-16). Semiramis, Hindistan kralı Stabrobates'un ordusunda çok sayıda savaş filinin olduğunu casusları yoluyla öğrenmişti. Mezopotamya'da ise yerli filler uzun zamandan bu yana dişleri nedeniyle avlanıldıklarından dolayı yok olmuş durumdaydılar⁷. Assur kraliçesi Semiramis, akıllı bir taktikle ordusundaki develeri kullanarak bu durumu lehine çevirmeye karar verdi ve terzilerine, ordusundaki develer için siyah öküz derilerinden, fil kostümleri dikmelerini emretti. Böylece develeri fillere benzeterek ordusunun önüne yerleştirdi. Amacı düşman ordusundaki fillerin kendi develerinin kokusundan korkarak kaçmalarını sağlamaktı. Fakat Stabrobates'in filleri develerin yabancı kokusundan ürkseler de, Hint sürücülerinin (mahout)⁸ komutlarına uydular ve kraliçe Semiramis'in planı başarısızlıkla sonuçlandı (Diod. II 15-20).

1 En büyük kara memelisi olan fillerin bugün yaşayan iki türü var: Asya filleri (*Elephas maximus*) ve Afrika Filleri (*Loxodonta Africana*). Afrika filleri de Doğu ve Güney Afrika'nın savana filleri (*L. A. africana*) ile Orta ve Batı Afrika'da yaşayan ormanlık filler (*L. A. Cyclotis*) olmak üzere iki gruba ayrılır (Kitchel, 2014: 64). Afrika orman filleri, savana fillerine oranla daha küçük, renkleri daha koyu, dişleri daha düz ve aşağıya doğrudur (<http://www.worldwildlife.org/species/african-elephant>).

2 Aristoteles, filin kolay evcilleştirildiğini eserinde birçok kez tekrar etmiştir (Aristot. Hist. an. 488a-b). Filler, vahşi ortamdan yakalandı, esaret altında üreme yoluyla gerçekten evcilleştirilemedi. Filler, eğitilebilmelerine rağmen insan iradesine karşı koyma eğilimini kaybetmediler ve stresli ortamlarda vahşi içgüdülerine dönme eğilimini korudular.

3 Vedalar, MÖ 1500-1000 yılları arasında meydana getirilen dört ayrı kitaptan oluşur: Rig, Sama, Yacur ve Artharva. Bu kitapların her bir ayrı dönemlerde ortaya çıkmakla birlikte en eskisi Rig Veda'dır (MÖ 1500'ler). En son meydana getirilen ise Atharva Veda'dır (MÖ 1000 civarı) (Demirci, 1991: 11).

4 Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Singh, 1963: 1-6; Dikshitar, 1944: 167.

5 Mahabharata, MÖ 4. yy.da yazılmış olsa da kökeni MÖ 9./8. yy.ara kadar giden bir Sanskrit destanıdır (Redmond, 2015: 4).

6 Araba savaşçıları, araba savaşçılarıyla; filli savaşçılar, filli savaşçılarla; süvariler, süvarilerle; piyadeler, piyadelerle eşleştirilir. Hiç kimse rakibi kendisini dövüşe davet etmedikçe dövüşmeyecektir (Winternitz, 2002: 76).

7 MÖ 9. yy.a geldiğinde Suriye fillerinin (*Elephas maximus Asurus*) soyu tükenmişti (Eglaan, 2015: 130). İklim değişikliklerinin yanı sıra kraliyet avlarının gereksiz artışı, Suriye fillerinin ve diğer türlerinin soyunun tükenmesine neden olmuştur (Scullard, 1974: 28 vd; Lorber, 2012: 21).

8 Mahout: Fil eğiten ve onu süren kişi demektir. Mahout, fili durdurmak ya da hareket ettirmek için filin kulağının altını tekmeler veya hafifçe vurur. İngilizce mahout kelimesi, Hintçe mahaut (महौत), mahavat (महावत) sözcüklerinden ve aslen Sanskrit mahamatra'dan (महामात्र) gelmektedir.

Antik yazar Ctesias'da eserinde, Pers kralı Büyük Kyros'un Hazar Denizi'nin hemen doğusunda yaşayan Derbikler üzerine çıktığı seferde, Derbiklerin müttefikleri Hintlilerin filleriyle, Büyük Kyros'a karşı pusu kurduklarından bahsetmiştir (Ctesias VII-XI. 72. 36a 9-37a 25).

Savaş filleri, Eski Hint ordularının dört temel unsurundan birini teşkil ettiğinden dolayı Hint krallar için oldukça değerliydi⁹. Hintli yazarlar, fillerin önemini eserlerinde şu cümlelerle özetlemişlerdir. Kautilya¹⁰: “fillerin olduğu yerde zafer var”; Kamandaka: “Kralların krallıkları fillere bağlıdır”, “Savaş yöntemlerine göre eğitilmiş ve donanımlı bir fil iyi kaplanmış altı bin atı öldürebilir”; Ortaçağ'da bir yazar: “Fillerden yoksun bir ordu, aslansız bir orman, kralızsız bir krallık ya da silahsız tek başına mertliktir” (Chakravarti, 1927: 48,49).

1. BÜYÜK İSKENDER'İN SAVAŞ FİLLERİYLE TANIŞMASI VE ORDUSUNA DÂHİL ETMESİ

Batı dünyasının savaş filleri ile tanışması ve ordularına dâhil etmesi MÖ 331'de Gaugamela Savaşı ile olmuştur. Gaugamela Savaşı'nda Pers kralı Darius III'ün ordusunda, Hindistan'dan gelen 15 adet fil vardı (Arr. anab. III. VIII). Darius III'ün savaş alanını terk etmesiyle bu savaş Makedon kral Büyük İskender'in lehine sonuçlanınca, Büyük İskender Perslerin ordusundaki fillere el koymuştur. Bu filler aynı zamanda İskender'in ordusunun filli birliklerinin temelini oluşturacaktı. Büyük İskender, Hindistan seferi hazırlıkları yaparken çok etkilendiği filler hakkında ayrıca araştırma yapılmasını istemiştir. Hatta Hintliler arasında fil avcılığı yapanları yanına alarak fil avına çıkmıştır (Arr. anab. 4. 29. VI-VII). Avladıkları fillerin yanı sıra yerel Hintli yöneticiler tarafından bağışlanan filleri de ordusuna dâhil etmiştir.

MÖ 325 Hydaspes Savaşı'na gelindiğinde İskender'in çok sayıda (en az 100 fili) fili vardı¹¹ (Ogata, 2017: 34). Kuzeybatı Hindistan'da Paurava kralı Poros'un karşı koymasıyla Hydaspes Nehri kıyısında büyük bir meydan savaşı gerçekleşti. Poros'un ordusunda 200 savaş fili bulunuyordu. Bu, Büyük İskender'in o zamana dek gördüğü sayıca ve kalite bakımından en büyük askeri birlikti. Poros, İskender'in gözünü korkutmak ve İskender'in birliklerinin nehri aşmasını engellemek için filleriyle birlikte Hydaspes Nehri'nin karşı kıyısını antik yazarlar Diodoros ve Curtius'unda belirttiği gibi adeta tahkimli bir kale suru gibi kapladı (Diod. 17.87; Curt. 8.13; Plut: Alex. 60.1)¹². Böylece Poros, nehrin karşı kıyısındaki İskender'i nehri geçmek zorunda bıraktı. Curtius'un naklettiğine göre, Poros'un filleri ile karşılaştığında İskender, “Sonunda benim cesaretime layık bir tehlike gördüm. Ben yaratıklar ve ilginç görünümlü adamlarla mücadele ediyorum” demiştir (Curt. 8. 14.14). İskender, belirlemiş olduğu savaş stratejisi ile Poros'un ordusunu ve filleri dar bir alana sıkıştırarak Poros'u mağlup etmeyi başarmış¹³ ve 80 tane filini de ele geçirmiştir (Scullard, 1974: 71). Bu zaferinden sonra Pencap'a giren İskender, Hindistan seferini devam ettirmeyi arzuluyordu. Ülkenin zenginliğinin yanı sıra savaş filleri hakkında duyduğu rivayetler de İskender'in bu arzusunun koruyordu: “Burada oturan halkın diğer Hintlilerden daha fazla filleri vardı. Bu hayvanlar hem büyük olmaları hem de savaşmayı sevmeleri nedeniyle ün kazanmışlardı” (Arr. anab. V. 25.1). Fakat yorgun düşen askerlerinin daha fazla ilerlemek istememeleri üzerine geri dönmek zorunda kaldı (Plut: Alex. 62.1). Büyük İskender, hem Hydaspes Savaşı'nda ele geçirdiği hem de yerli otoriteler tarafından bağışlanan yüzlerce fili Babil'e getirdi (Kistler, 2007: 42; Nossov, 2008: 19). İskender'in en az 200 fili vardı (Scullard, 1974: 74). Babil sarayını filliyle çevreledi ve onların eğitimini denetlemeleri için kumandanlar atadı. Ancak onları kullanmadan MÖ 323'te öldü.

9 Satranç oyunu, Eski Hindistan krallarının uyguladığı savaş stratejisini aynen yansıtmakta olup bir Hint brahmanın kralını eğlendirmek için icat ettiği sanılmaktadır (Dietmar Rothermund, 2001: 22). Bu oyun yapısını aynen Hint ordusundan aldı. O zamanki Hint ordusu atlılar, piyadeler, filler ve savaş arabaları olmak üzere 4 kanattan oluşuyordu. Hindistan'da bu oyuna 4 kanat anlamına gelen Çaturanga denilmiştir. Daha sonra satranç oyunu (Çaturanga) Hindistan'dan İran'a, onlardan Araplara, Endülüslülere sayesinde de İspanya üzerinden Avrupa'ya yayılmıştır (<http://www.satranc.net/tarihce>). Satranç oyununda, savaş alanında olduğu gibi savaşı filin sırtındaki kralın kendisi yönetmektedir. Stratejiye göre kral kendisini korumak ve fazla göstermemek zorundaydı. Çünkü kral ölürse ordu iyi durumda olsa bile yenileceğinden kralın hareketleri sınırlıydı. Savaş hareketleri general, süvariler ve piyadeler tarafından saptanıyordu. Ordunun kanatlarını koruyan filler kesin taarruzlarda ön cepheye de sürülebiliyorlardı. Çoğu eğitimsiz ve basit silahlar kuşanmış piyadeler ancak sayılarının çokluğundan ve bezdiriciliklerinden dolayı savaşın kritik aşamalarında önem kazanıyorlardı. Bu savaş stratejisi 2000 yıldan fazla süre aynı kalmıştır (Dietmar Rothermund, 2001: 22)

10 MÖ 340-293 yıllarında Hindistan'da Maurya kralı Çandragupta'ya başbakanlık ve danışmanlık yapmış bir devlet adamıdır. Kautilya'nın Arthashastra'sı devlet yönetimi, ekonomi ve askeri strateji üzerine kapsamlı ve önemli bir eserdir.

11 Büyük İskender, kendi filleri muhtemelen nehri geçme zorluğundan dolayı kampta bıraktı ve bu savaşta filleri yük taşıma amaçlı kullandı (Ogata, 2017: 34).

12 Poros'un Büyük İskender'e yenilmiş olması Hintli kralların zaferlerin savaş filleriyle ilgili olduğu inancını sarsmamıştır. Onlar bu yenilgiyi fillerin yanlış yerleştirilmiş olmasına bağlamaktadır. Ordularındaki fillerin sayısını artırmakta istekliydiler. Doğuda Magadha Mahapadma Nanda “eğitilmiş ve tam donanımlı” yaklaşık 4 bin fil biriktirmiştir. Çandragupta'nın 9000 fili vardı. Bu dönemde Hindistan'da süvari çağı sona erdi filler çağı başladı (Chakravarti, 1927: 48).

13 Büyük İskender fillerden o kadar etkilendi ki darp edilen paraların üstünde dahi fil tasvirleri yer aldı. İskender, at sırtında, elinde sarısa ile bir filin üstündeki iki Hintliye saldırırken tasvir edilen dekadrahmiler (Figür 5b) ve arka yüzde bir fil, ön yüzde de Hintli bir okçu yer alan tetradrakhmiler bastırdı.

2. HELLENİSTİK DÖNEMDE SAVAŞ FİLLERİ

Hellenistik ordularda savaş fillerinin kullanılması çok yaygın hale gelmiştir. Öyle ki bu dönem batı ordularında savaş filleri kullanımının altın çağı olarak da adlandırılmaktadır (Lobban ve Liedekerke, 2000: 240). Antik yazarların da eserlerinde naklettiğine göre savaş filleri Hellenistik Çağ'da çok sayıda savaşta aktif olarak kullanılmıştır. Ayrıca bu dönemde savaş fillerinin kullanıldığı fakat kayıta geçmeyen pek çok mücadelenin de gerçekleştiğini tahmin etmek güç olmayacaktır. Savaş fillerinin dahil olduğu önemli mücadeleler esas alınarak, savaş fillerinin Hellenistik ordularda istihdam süreci ve önemi üzerinde durulacaktır.

2.1. Diadokhlar Mücadelesinde Savaş Filleri

İskender ölünce geride ilan edilmiş yasal bir varis bırakmadığı için bir süre sonra komutanları arasında taht kavgası başladı. "Diadokhlar" adı verilen İskender'in ardılları yani komutanları, imparatorluğun başına geçmek ya da imparatorluk topraklarından pay alabilmek için 40 yıl sürecek (MÖ 321-281) bir mücadeleyi başlattılar (Tekin, 2008: 135). Siyasi manzaranın sürekli değiştiği çok komplike bir döneme girildi. İskender'in tıpkı toprakları gibi filleri de komutanlar arasında sürekli olarak el değiştirdi¹⁴ (Kistler, 2007: 42-47). Hatta fillerin savaşlardaki etkisini gören komutanlar, birbirleri arasındaki rekabette üstünlük sağlayabilmek için kendi filli birliklerini kurmanın ve geliştirmenin yollarını aradılar¹⁵. Yüksek maliyetine rağmen bu kitle imha silahlarını yani savaş fillerini elde etmek için âdeta tarihin silahlanma yarışlarından birini başlattılar (Kistler, 2007: 42; Redmond, 2015: 26, 27).

İskender öldükten kısa bir süre sonra imparatorluğun yönetim biçiminin nasıl olacağını belirlemek üzere Babil'de bir Devlet Konseyi oluşturuldu. Saltanat vekâleti üzerine bir araya gelen süvari ve piyade birlikleri toplantıda bir görüş birliğine varamadılar. Süvariler, İskender'in hamile eşi Roksana'nın şayet oğlu olursa oğlu için hükümdarlığın korunmasını ve Perdikkas'ın da kral naibi olmasını önerdiler¹⁶. Piyade birliklerinin komutanı Meleagros ise Pergamon'da bulunan İskender'in diğer karısından doğan Herakles'in¹⁷ veya İskender'in üvey kardeşi Arrhidaios'un kral ilan edilmesi gerektiğini ileri sürüyordu. Uzun süren anlaşmazlık sonucunda MÖ 323 yılında III. Philippos adını alan Arrhidaios ile Roksana'nın oğlu İskender IV, çifte kral ilan edildi. Tahtın meşru mirasçısı Arrhidaios ve İskender IV büyüyünceye kadar imparatorluğun sınırlarının korunması gerekiyordu. Bu nedenle Antipatros'un, Avrupa'daki orduların komutanı; Krateros'un, Arrhidaios'un krallığının naibi; Perdikkas'ın, bütün imparatorluğun hamisi, Meleagros'un ise Perdikkas'ın yardımcı komutanı olmasına karar verildi (Sarıkaya, 2016: 738). Kral naibi seçilen Perdikkas'ın imparatorluk ordusunun yönetimini eline geçirmesi onu komutanlar arasında en güçlü duruma getirdi. Perdikkas, orduda düzenleme yapma adı altında İskender'in Babil'e getirmiş olduğu filleri, kendisine rakip ve engel teşkil eden Meleagros'un çok sayıda Makedon destekçisini (kaynaklarda farklı sayılar verilmektedir) ezdirmek için kullanmıştır (Curt. 10.9.18; Kistler, 2007: 43). Daha sonra da sanki Arrhidaios'un bir buyruğuymuş gibi, Perdikkas satraplıkları ve komutanlıkları paylaştırdı (Sarıkaya, 2016:739). İmparatorluk Asya ve Avrupa olmak üzere iki kısımda bölüştürüldü. Krateros ve Antipatros, Makedonya ve Yunanistan'ı; Antigonos Monophthalmos, Büyük Phrygia, Lykia, Pamphylia'yı; Leonnatos, Hellespontos Phrygia'sını; Menandros, Lidya'yı; Lysimakhos, Trakya'yı; Philatos, Kilikya'yı; Laomedon, Suriye'yi; Eumenes, Kappodokia ve Paphlagonia'yı; Ptolemaios'da Mısır'ı aldı. Seleukos, şimdilik bu paylaşımın dışında kaldı. Kendisine Perdikkas'ın Süvari Birliği'nin komutası verildi¹⁸ (Tekin, 2008: 135).

İmparatorluk ordusunun yönetimini elinde tutan Perdikkas'ın İskender'in savaş fillerini kullanmasına dair önemli bir girişim de İskender'in naaşını almak için Mısır'da Ptolemaios'a karşı vermiş olduğu mücadeledir¹⁹. Perdikkas, beraberinde Mısır'a 40 fil götürdü. Fillerinin hepsini götürmemesinin sebebi muhtemelen bu uzun ve 14 İskender öldükten kısa bir süre sonra komutanlarından Perdikkas, krallık naibi olduğu için başkent Babil'i ve filleri kontrol altına almıştı. İskender'in komutanlarından Ptolemaios, Perdikkas, Lysimakhos ve Seleukos, Hydaspes Savaşı'nda İskender'le birlikte Poros'un Asya savaş fillerine karşı olan mücadelede yer almışlardı. Bunlardan üçü Ptolemaios, Perdikkas ve Seleukos daha sonra ordularında savaş filli generali olacaktır. Perdikkas'ın arkadaşı Eumenes, Anadolu satrapı oldu. İskender'in yakın arkadaşı ve özel sekreteri olduğu için, çok sayıda savaş fillini komuta edecekti. Seleukos ise filleri sayesinde Diadokhlar Savaşı'nda önemli rol oynayacak, Mısır satraplığını ele geçiren Ptolemaios'ta Afrika fillerini ele geçirecekti.

15 Diadokh ordularındaki fil birlikleri düzenli bir yapıya sahipti. Bir birlik 64 filden oluşuyordu. Daha küçük birimlerde vardı 32, 16, 8, 4, 2 ve 1 (Nossov, 2008: 23).

16 Perdikkas, İskender'in ölüm döşeginde mühür yüzüğünü verdiği kişiydi (Errington, 2017: 32).

17 İskender'in İranlı Barsine'den olan oğluydu. Henüz çocuktu. Babası tarafından tanınmamıştı.

18 Avrupa'da birçok bölge ise dağıtılmadan, İskender'in yönetimini verdiği otokton yöneticilerin idaresi altında kaldı (Sarıkaya, 2016: 738).

19 Perdikkas, İskender'in naaşını Babil'den Makedonya'ya götürmek isteyince, Ptolemaios İskender'in Mısır'da (Siva) gömülmesini vasiyet ettiğini öne sürerek, Suriye'de cenaze alayına saldırdı ve naaşı Memphis'te alıyordu. İskenderiye'de bir anıt mezar inşasına başladı (Tekin, 2008: 135)

zorlu yolculukta fillerin naklinin güç olmasından kaynaklanmaktadır. Çöllerden geçeceği için fillerin yiyecek ve su ihtiyacının karşılanması zor olabilirdi. Perdikkas, İskender'in "Gümüş Kalkanlar" olarak bilinen dünyadaki en iyi piyade birliğine sahipti. MÖ 321'de Mısır'a geldiğinde Deve Kalesi'nde Ptolemaios'un askerleriyle mücadeleye girişti. Bu mücadele esnasında Perdikkas'ın filleri, kaleye ulaşmayı engellemek için yapılmış olan çitleri ve parapetleri hortumlarıyla tutarak yerlerinden söküp, parçalayarak arkalarındaki askerler için yolları açıyorlardı (Scullard, 1974: 79). Diodoros'dan öğrendiğimize göre Ptolemaios, bu iri cüsseli ve kalın derili hayvanlara karşı askerlerini cesaretlendirmek için en öne geçerek bizzat kendisi fillere saldırmıştır: "Ptolemaios...diğer kumandanları ve arkadaşlarını cesaretlendirmek istedi, uzun mızrağını (sarissa) alarak en öne geçti, baş filin gözlerini çıkarttı ve Hint fil sürücüsünü yaraladı....Onun örneğindeki gibi arkadaşları da cesurca savaştı ve Hint fil sürücülerini vurup düşürerek, fillerin gözüne uzun mızrakları (sarissa) dürterek, canavarları kullanılamaz hale getirdiler. Öndeki filin sakatlanması, geride kalanların da paniklemesine neden oldu (Diod.18 34-2).

Ptolemaios'un, İskender'in Hydaspes'te yaptığı gibi fillerin ve sürücülerinin gözüne uzun mızrağını (sarissa) dürtmesi öndeki filin sakatlanmasına ve geride kalanların paniklemesine neden olmuştur. Böylece fil birliğinin tamamını Kale'den geri çevirmeyi başarabilmiştir. Ancak bu geri dönüş Perdikkas'ı hedefinden vazgeçirmedi (Kistler, 2007: 46). Perdikkas, İskender'in naaşının saklandığı Memphis'e yöneldi. Nil kabardığından nehri geçmek çok zordu. Nehri geçebilmek için akıntıyı yavaşlatmak gerektiğinin farkındaydı. Perdikkas, burada fillerini kullanarak ilginç bir girişimde bulunmuştur. Fillerini, dalgakıran olarak kullanmayı denemiştir. Filleri, Nil Nehri'ne sürmüş ve ırmak genişliğince sol tarafta bir hat oluşturmuştur. Böylece filler akıntıyı düşürmüştür. Fillerin sağına da süvarileri yerleştirerek, askerlerin güvenli bir şekilde nehri geçmelerini planlamıştır. Diodoros'un naklettiğine göre başlangıçta askerler güvenle geçerken daha sonra ırmak birden derinleşmiş ve su askerlerin boyunu aşmıştır (Diod. 18. 35. 1). Perdikkas'ın bu planı başarısızlığa uğramış ve 2000 kişinin boğulmasına neden olmuştur (Errington, 2017: 37). MÖ 321 yılında gerçekleşen Deve Kalesi ve Nil'deki bu başarısızlık Perdikkas'ın askerleri tarafından çadırda bıçaklanarak öldürülmesine neden olmuştur (Kistler, 2007: 46).

Perdikkas'ın ölümünden sonra Suriye'deki Triparadeisos'ta (MÖ 321) alınan karara göre Antipatros imparator vekili; Antigonos Asya'daki büyük ordunun komutanı seçildi²⁰ (Tekin, 2008: 137). Dolayısıyla İskender'in savaş fillerinin hâkimiyeti Antipatros'un eline geçti. MÖ 321'in sonunda Büyük İskender'in fillerinden (200 fil) geriye toplam 140 fil kalmış olmalıydı. Çünkü Antipatros, kraliyet ordusunun yarısını Eumenes'e karşı kullanması için Antigonos'a bıraktığında 70 savaş fili vermişti. Diğer yarısı olan 70 fil de Antipatros'un kendisinde kaldı. Perdikkas daha önce İskender'in fillerinden 40 tanesini Mısır'a götürmüştü. Geriye kalan 20 tanesi de muhtemelen doğal yollarla ölmüş olmalıydı (Kistler, 2007: 47).

Antigonos I ile Eumenes arasında gerçekleşen MÖ 317'deki Paraitekene Savaşı, Hellenistik Dönemde batı dünyasında her iki tarafta da çok sayıda savaş fillerinin kullanıldığı ilk meydan savaşıdır. Antigonos'un bu savaşta 37.000 piyade, 8.500 süvari ve 65 fili vardı (Kistler, 2007: 48). Eumenes'in ise 35.000 piyade, 6.100 süvari ve 125 fili vardı. Antigonos'a filleri Antipatros vermişti. Eumenes ise bu savaştan kısa bir süre önce 125 Hindistan fili ele geçirmişti. Eumenes, Hindistan'da kral Poros'la çalışan ve onu öldürerek 125 filini ele geçiren Eudamos'tan bu filleri 200 talent karşılığında satın almış; Eudamos'a da fillerin komutanı ünvanını vermişti (Scullard, 1974: 85; Kistler, 2007: 45). Antigonos ve Eumenes, kış mevsiminin yaklaşmasıyla ertesi sene tekrar savaşmak üzere Paraitekene Savaşı'nı sonlandırmak zorunda kaldılar (Wrightson, 2016: 404). Bu savaşta biri diğerine karşı kesin bir üstünlük sağlamış değildi (Kaya, 2012: 192). Ayrıca Paraitekene Savaşı'nda, fillerin savaştığı yöntemle ilgili hiçbir ayrıntı olmaması, fillerin belirleyici bir rol oynamadıklarını düşündürmektedir (Nossov, 2008: 17).

MÖ 316'da Antigonos ve Eumenes, Gabane'de tekrar karşılaştığında Eumenes'in 114 fili, Antigonos'un 65 fili vardı. Eumenes, yan kanatlardan gelebilecek manevraları kontrol edebilmek için fillerini çapraz olarak yerleştirmişti. Fillerinin sayıca üstün olmasına rağmen, Eumenes'in baş filinin ölmesi, diğer fillerinin kaçmasına neden olmuştur (Nossov, 2008: 17). Eumenes'in askerleri Antigonos'un piyadelerinin üstesinden gelebilmelerine rağmen, Eumenes'in Gümüş Kalkanlarının eşlerinin Antigonos'un eline geçmesi, Eumenes'in savaşı kaybetmesine neden oldu. Eşlerini geri alabilmek için Antigonos ile pazarlık yaparak Eumenes'e ihanet eden Gümüş Kalkanlar, Eumenes'i yakalayıp Antigonos'a teslim ettiler (Kaya, 2012: 192).

20 Seleukos, Babylonia Satraplığı'nı; Ptolemaios'ta Mısır ve Kyrenaika'yı aldı (Tekin, 2008:137)

Helenistik Dönemde savaş fillerinin kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte onlara karşı bir takım silah ve savunma taktikleri de geliştirilmiştir. MÖ 312'de ki Gaza Savaşı ise Hellenistik Dönem'de savaş fillerine karşı geliştirilen silahların kullanımına güzel bir örnektir. Ptolemaios, savaş hazırlıkları sırasında savaş fillerine karşı uzun zincirlerle birbirine bağlı demir çivilerden engeller yapılmasını emretti. Bu engeller, Demetrios I'in ordusunun ana gücünün yoğunlaştığı merkezin önüne yerleştirildi ve muhtemelen kamufle edildi. Demetrios'un filleri bu çivilere bastığında acidan çılgına döndüler ve geri kaçarken kendi süvarilerine çarptılar ve zarar verdiler (Nossov, 2008: 42).

MÖ 281 yılındaki Korupedion Savaşı'yla birlikte "Diadokhlar Savaşı" son bulunca 3 büyük Hellenistik krallık kuruldu: Mısır'da, Ptolemaioslar; Önyasya'da, Seleukoslar ve Makedonya'da, Antigonoslar (Tekin, 2008: 143). Hellenistik doğuda savaş filleri en yoğun kullanan Seleukos ve Ptolemios krallıkları oldu.

2.2. Seleukos Krallığı ve Savaş Filleri

Diadokhlar arasında Seleukos I, savaş filleri kullanımında ön plana çıkmıştır. Sebebi ise kendisinin savaş filleri konusunda tecrübeye sahip olmasıydı. Seleukos I, fillerin savaştaki korkunç gücüne ve dehşetine Hydaspes Savaşı'nda bizzat şahit olmuştu. Aynı zamanda Hindistan'la yakın teması, savaş fillerinin temin edilmesi hususunda onu diğerlerine göre daha şanslı kılmıştı. Ardıllar arası mücadelede Seleukos, kazandığı Gaza zaferi sonrasında doğuya yönelmiş ve İran, Baktriya ve Sogdiana bölgesinde hâkimiyetini tesis ettikten sonra İndus boylarına kadar hâkimiyeti ele geçirmişti. Ancak bu dönemde Hindistan'da büyük bir güç olarak ortaya çıkan Maurya kralı Çandragupta tarafından muazzam bir ordu ile karşılanmıştı (Dietmar Rothermund, 2001: 22). Çandragupta 3.000 savaş filiyle onu bekliyordu. Seleukos I, batıdaki olaylar yüzünden Hint kralıyla bir barış ve dostluk antlaşması yaparak bölgenin hükümrânlığını ona bırakmış ve karşılığında 500 savaş fili almıştı (Tekin, 2008: 139). Seleukos, bu filleri Anadolu'ya geçirerek, Kapadokya'daki ordugâhında kışlamıştır (Mansel, 1999: 466). Muhtemelen bu uzun yolculukta bir takım zorluklardan dolayı 20 tanesini kaybetmiş olacak ki; Kapadokya'ya geldiğinde 480 fili vardı. Geriye kalan fillerden 400 tanesini, MÖ 301 İpsos Savaşı'nda kullanmıştır (Bar-Kochva, 1976: 76). Bu savaşta Seleukos I'in filleri düşman birliklerine karşı adeta bir sur vazifesi görerek savaşın kazanılmasında büyük bir rol oynamışlardır (Mansel, 1999: 466; Ogata, 2017: 38). İpsos Savaşı, Hellenistik Dönem'de filler sayesinde kazanılan ilk savaş olarak kaydedilmiştir. Seleukos I, "Fillerin Efendisi" ve "Fil Kralı" ünvanını almıştır. Filler Seleukos imparatorluğunun sembolü haline gelmiştir.

MÖ 274/273 yılında Seleukos kralı Antiokhos I, filleri sayesinde Galat süvarilerini korkutarak büyük bir başarı kazanmıştır. Antiokhos I, Galatlar'ın Toros Dağları'nın geçitlerini çok sıkı bir şekilde tutmuş olduklarını görmüştür. Rodos'lu generalinin önerisi üzerine Antiokhos I, güçlü Galat birliklerine karşı savaş filleri kullanmıştır. Fillerin bedenleri ayaklarına kadar kılıflarla örtülmüş; üzerlerine içi okçularla doldurulmuş kuleler yerleştirilmişti (Figür 2,3). Bu fillerin yarısını dörder dörder atlı birliklerin kanatlarına diğer yarısını da atlı birliklerin arkasına gizlemiştir. Galat askerlerinin karşısına birdenbire çıkan bu filler Galat askerlerinin hızını kesmiş ve atlarını korkutmuştur. Gürültüden ve sırtındaki okçuların dürtüştürmelerinden çılgına dönen arkadaki 8 fil saldırganlaşmış, Galat savaş arabalarının arasına dalmış ve Galat savaş arabalarını hortumlarıyla havaya kaldırıp savurmuşlardır. Önlerine geleni ise ayaklarının altında ezmişler. *Filler Savaşı* olarak bilinen bu savaşta Antiokhos I, filleri sayesinde zafer kazandığını şu şekilde belirtmiştir: "Kurtuluşumuzu 16 file borçlu olduğumuz için utansak iyi olur, eğer bu acayip görünüşlü fillerden düşmanlar korkup dağılmasalardı perişan olacaktık" (Kaya, 2016: 71-72).

MÖ 190 yılında Magnesia Savaşı'nda, Seleukos'un 16 Hint filine karşılık, Roma'nın 54 Afrika savaş fili vardı (Charles, 2008: 349). Roma disiplini, Seleukosların etkileyici ve çok kültürlü ordusunu yenmiştir (Errington, 2017:219). Seleukosların bu savaşta Roma'ya yenilmesi onlara pahalıya mal olmuştur. Çünkü Seleukoslar, MÖ 188 yılında Apameia Antlaşması'na göre savaş filleri Roma'ya teslim edecekti ve bir daha savaş fili edinmeyecekti. Bu, Seleukos ordusu için büyük bir felaket demektir. Buna rağmen Antiokhos IV Epiphanes, Antiokhos V Eupator, İskender Balas ve Demetrios II Nikator'un savaş filleri olduğu da bilinmektedir. Filler, en son MÖ 130'da Parthlara karşı Antiokhos VII'nin ordusunda yer aldılar. MÖ 2 yy. sonuna gelindiğinde Seleukosların ordusunda artık fillerin olmadığı görülmektedir (Nossov, 2008: 23).

2.3. Ptolemaioslar ve Afrika Savaş Filleri

Seleukosların, Hindistan'dan fil teminini tamamen kontrol altına alması, diğer Helenistik krallıkları başka bölgelerde aramak zorunda bıraktı. Ptolemaios orduları Seleukosların Asya/Hindistan fillerine karşılık, Doğu Afrika'dan filler getirerek onları taklit etmeye çalışmıştır. Ptolemaios, başlangıçta ordusunda az sayıda da olsa Asya fillerini²¹ kullanmıştır (Lobban ve Liedekerke, 2000: 237). Ancak doğal yıpranma ve savaşlardaki kayıplar nedeniyle, Ptolemaios'ın Hint fillerinden oluşan birlikleri zamanla azalmıştır. Bunun üzerine Ptolemaios I, Mısır'ın güneyinde fillerin bol olduğu bilinen bölgelerden (modern Sudan, Etiyopya, Eritre ve Somali), ordusunda istihdam edilmek üzere fillerin ele geçirilmesini emretti. Bu nedenle Kızıldeniz kıyılarında çok sayıda liman ve üsler kuruldu. Fil kaynaklarını araştırmak için bölgeye büyük birlikler gönderdi. Ele geçirilen filler özel olarak inşa edilmiş gemilerle Mısır'a getirildi (Lobban ve Liedekerke, 2000: 237). Ptolemaios I, Afrika savaş fillerini kullanarak bir takım başarılar kazandı (Scullard, 1974: 76). Ptolemaios'ın halefleri de (Ptolemaios II Philadelphos ve Ptolemaios III Euergetes) aynı bölgelerden Afrika fillerini temin etmeyi sürdürmüşlerdir (Toynbee, 1973: 33). Ptolemaios II Philadelphos'un kolordularında en az 300 Afrika filinin bulunduğu söylenmektedir.

Afrika filleri; savana ve orman filleri olmak üzere iki gruba ayrılır. Ptolemaiosların hangi Afrika fil türünü kullandıkları üzerine tartışmalar sürmektedir. Antik eserlerde: *"Asya fillerinin, Afrika fillerine göre daha büyük olduğu ve daha güzel savaştıkları"* (Liv.37 39); *"Afrika fillerinin, Asya fillerinden korktuğu ve Hint filleri daha büyük olduğu için onlara bakmaya cesaret edemedikleri"* (Plin. NH 8 27) kayıtlıdır²². Antik yazarların tarifleri doğrultusunda Ptolemaiosların, Afrika savana fillerinden ziyade ormanlardan elde edilen daha küçük filleri kullandıkları düşünülmektedir (Morkot, 2003: 83; Charles, 2008: 347). Modern araştırmacılar Bannikov ve Popov ise Ptolemaiosların, Afrika orman fillerinin dışında savana fillerini de kullanmış oldukları üzerinde durmuşlardır (Bannikov ve Popov, 2014: 396-400). Yakın tarihte yapılan DNA çalışmaları da Afrika savana fillerinin o dönemde savaşlarda kullanıldığı fikrini desteklemektedir (<https://tr.wordssidekick.com/elephant-mystery-at-ancient-syrian-battle-solved>; https://www.eurekalert.org/pub_releases). Buna göre Asya fillerinin, Afrika fillerine göre savaşlarda daha iyi performans sergilemesinde fiziksel farklılıklarının dışında başka faktörlerin de etkili olduğu düşünülmektedir. Asya filleri, Afrika fillerine oranla daha uysal ve eğitilmeye daha yatkındı. Afrika filleri ise daha agresif ve eğitilmesi yavaş olduğundan daha uzun zaman alıyordu (Bannikov ve Popov: 2014: 399). Ayrıca Seleukos ordularındaki Hint fil sürücüleri, filleri eğitme ve sürme konusunda Ptolemaiosların (Etiyopyalı²³, Mısırlı ve Yunan) fil sürücülerine göre daha tecrübeliydiler (Bannikov ve Popov, 2014: 397). Bunda savaş fillerinin eğitiminin Hindistan'da çok daha eski ve köklü bir geleneğe sahip olmasının rolü yadsınamaz bir gerçektir.

Suriye'nin ele geçirilmesi için Seleukoslar ile Ptolemaioslar arasında gerçekleşen savaşlardan Dördüncü Suriye Savaşı yani Rafia Savaşı, her iki tarafta da fillerin savaştığı en iyi bilinen mücadeledir. Hint filleri ile Afrika filleri arasında bir çatışma olduğu için önemlidir. Ayrıca iki tür arasında tam olarak tanımlanan tek savaştır. Ptolemaios'un 73 Afrika filine karşı, Antiokhos'un 102 Hindistan fili vardı. Her iki general de merkeze ağır piyadeleri, hafif piyade ve süvarilerin önündeki kanatlara da savaş fillerini yerleştirdi. Polybios, Afrika ve Asya fillerinin çarpışmasını eserinde şu şekilde anlatmıştır:

"Sadece Ptolemaios'un fillerinden bazıları düşman filleri ile yakınlaşmaya çalıştı ve şimdi bu canavarların sırtındaki kulelerdeki adamlar, cesurca savaştılar, göğüs göğüse dövüşüp birbirlerini kargılarla yaraladılar; fillerin kendileri daha iyi savaştılar, tüm güçleriyle daha fazla çaba sarfederek alın altına saldırıyı karşıladılar. Bu hayvanların savaşma şekli aşağıdaki gibidir. Fildişleriyle sıkı sıkıya kenetleyerek, biri diğerinin dışının kenarına en güçlü itiş sağlayana kadar, her biri diğerini zemine çarpmak için tüm gücüyle itti ve sonra biri diğerini döndürdüğünde ve yana yatırdığında bir boğanın boynuzları ile yaptığı gibi oda dışı ile onu yaraladı. Bununla birlikte Ptolemaios'un fillerinin çoğu Afrika fillerinin alışkanlığı olduğu üzere savaşmayı reddetti; Hint fillerinin kokusu ve bağırmaları karşısında duramadıkları ve dehşete düştükleri için, ayrıca sanırım büyüklükleri ve güçleriyle de olabilir, daha

21 Ptolemaios I, Perdikkas Mısır'da (MÖ 321) başarısızlığı düşüğünde, Perdikkas'ın fillerinin tamamını veya bir kısmını ele geçirmiş olabilir. Ayrıca Gaza Savaşı'ndan (MÖ 312) sonra da Demetrius'un kırk üç Asya filini ele geçirmişti (Cobb, 2016:192).

22 Afrika savana filleri, 3-4 m yüksekliğinde, 4-7 ton ağırlığında, Afrika orman filleri, 2-2.5m yüksekliğinde ve 2-4.5 ton ağırlığında. Asya filleri ise 2-3.5m yüksekliğinde ve 2-5 ton ağırlığındadır. Dolayısıyla Asya fili, Afrika savana filinden küçüktür, Orman fili de Asya filinden küçüktür (Ogata, 2017: 18, 19). Her iki türün dişileri de erkek fillerden daha küçüktür. Savaşlarda erkek filler tercih edilmesine rağmen dişiler de kullanılmıştır (Nossov, 2008: 5).

23 Etiyopyalılar (Kushites), Afrika fillerini ilk evcilleştiren kişilerdi. Fakat Etiyopyalılar, savaşlarda kullanmayı bilmiyorlardı. Etiyopyalılar savaş fillerini kullanma sanatında sonradan uzmanlaşmışlardır. Hatta Ptolemaios, Hindistan'dan fil sürücüleri getirtmiştir (Ogata, 2017: 38).

onların yanına gelmeden önce onlar kuyruklarını döndürdüler ve geri çekildiler. Şimdiki durumda olan şey bu Ptolemaios'un filleri böyle kargaşaya atıldığında ve kendi hatlarından geri sürüldüğünde, Ptolemaios'un görevlisi hayvanların baskısından dolayı yol verdi" (Polyb. V.84.4.).

Antiokhos, filleri ve süvari manevraları sayesinde sağ kanatta başarı sağlamıştı. Ancak Antiokhos'un filleri, bu savaşta görevlerini yerine getirirler de Antiokhos'un uyguladığı yanlış taktik onun savaşı kaybetmesine neden olmuştur. Bu savaşta, Ptolemaios'un 16 fili öldürülmüş, geriye kalanların da çoğu ya kaçmış ya da Seleukosların eline geçmişti. Antiokhos ise sadece 5 tanesini kaybetmişti. Rafia Savaşı'ndan sonra Ptolemaios'un, Etiyopya filleri kullandığına dair çok az kanıt var (Toynbee,1973: 33).

2.4.Epirus Kralı Prryhos'un Savaş Filleri

MÖ 3. yy. da üç büyük Hellenistik krallığın yanı sıra irili ufaklı birtakım devletler de meydana gelmişti. Bunlardan biri de Epirus kralı (günümüzde Kuzeybatı Yunanistan ve Güney Arnavutluk'ta bir bölge) Pyrrhos'tu (Mansel, 1999: 478). Savaş filleri, MÖ 3. yy.in başlarında Epirus kralı Pyrrhos'un askeri girişimlerinde önemli rol oynadılar. Savaş filleri Romalılara ve Kartacalılar'a tanıtan Pyrrhos'tu.

MÖ 3 yy.in başlarında Roma Cumhuriyeti, İtalya'da önemli bir güç haline gelmişti. MÖ 283 yılında Güney İtalya'nın en büyük Yunan kenti olan Tarentum, Roma'nın kendi nüfuz sahasına müdahale etmesinden dolayı Roma'ya savaş ilan edince Roma ile savaşacak kadar güçlü olmadığından Epirus kralı Pyrrhos'u yardıma çağırmıştı. MÖ 280 yılında Tarentum'un isteği üzerine ordusuyla ve 20 savaş filiyle²⁴ birlikte İtalya'ya gitti (Tekin, 2008: 203). Herakle'de, Pyrrhos savaş filleri sürünce bu savaşçı hayvanları daha önce görmemiş²⁵ olan Romalılar dehşete düştüler ve geri kaçtılar. Geri kaçanlar askerler değil fillerin kokusuna ve görüntüsüne alışık olmayan atlardı. Bu etki Roma süvarisini dağıttı ve piyade birliklerini açığa çıkardı. "...hengamenin içinde bazı askerler fillerin sırtındaki kulelerdeki adamlar tarafından katledildi ve birçoğu canavarların kendisi tarafından hortumları ve dişleri ile yok edildi ve çok daha fazlası da ayaklarının altında çiğnendi ve ezildi" (DioCass IX.8.3). Böylece Pyrrhos'un süvarileri ve filleri, Roma ordusunu geri atmaya başardı. Pyrrhos zaferini sadece fillere borçluysa. Bu savaşta Pyrrhos'un kaybı en az Roma'nın kaybı kadar büyüktü (Nossov, 2008: 25). Bu savaş, Roma Cumhuriyeti'nin, Doğu Akdeniz'in Hellenistik devletlerinin profesyonel paralı ordularıyla ve aynı zamanda Asya filleri ile savaşta ilk karşılaşmasıydı (Ogata, 2017: 50).

MÖ 279'da filler, Pyrrhos'a bir zafer daha kazandırdı (Ogata, 2017: 51). MÖ 279'da Asculum'da hafif piyadelerin desteklediği 19 fil saldırdı. Romalılar bu kez daha iyi hazırlanmışlardı. Arabaların vagonlarının her tarafına monte edilmiş sivri uçlu krişler yaptılar. Ayrıca filleri kontrol altına alabilmek için ateş fırlatabilecek aletler yaptılar (DioCass X. 8. 5). Ellerindeki sivri uçlu krişleri ve meşaleleri fillerin gözüne dürterek saldırıyı bir süreliğine durdurmayı başardılar. Fakat destekleyici hafif piyade, fillerin koruyucu dokuma zırhlarını tahrip ederken ve arabaları çeken öküzleri engellerken, savaş fillerinin sırtındaki kulelerdeki askerler de Roma askerlerini cirit yağmuruna tuttu. Panik yapanlar kaçtı. Filler, en sonunda Roma ağır piyadelerini çekilmeye zorladı. Pyrrhos tekrar kazandı. Ancak bu zafer ona çok pahalıya mal olmuştu. Onun bu zaferi tarihe "Pyrrhic Zaferi" diye geçmiştir. "Pyrrhic Zaferi", yenilgiye eş değer bir bedele kazanılan zafer demektir (Nossov, 2008: 25).

MÖ 275 Beneventum Savaşı'na gelindiğinde Romalılar, savaş filleri karşısında nasıl savaşılacağını artık öğrenmişlerdi. Beneventum Savaşı'nı Romalılar kazanmış, Pyrrhos'u İtalya'dan sürmüşlerdi. Bu savaş ile ilgili kaynaklarda iki farklı rivayet geçmektedir.

Birincisi: Romalılar bu savaşta yağ ve ziftle kaplanmış domuzları ateşe verdiler ve Pyrrhos'un fillerinin arasında sürdüler. Domuzların yanması ve yanan domuzların homurdanarak etrafta dönmesi, fillerin paniklemesine ve kaçmasına neden oldu (Ogata, 2017: 51). İtalya'da bir tarafta fil, diğer tarafta domuz gösteren o döneme ait paralar bulunmuş olması bu hikâyenin gerçeklik payının olabileceğini akla getirmektedir (Figür 5.a).

24 Prryhos'un filleri nasıl elde ettiğine dair kaynaklarda farklı rivayetler var: Pausanias, Demetrios'a karşı savaşında filleri ele geçirdiğini söylerken; Justin, Makedon kral Ptolemaios Keraunos'dan 50 tane ödünç fil aldığını söyler. Her iki rivayetin doğruluk payı olmakla birlikte Prryhos'un 20 fili olduğu kesinlikle doğrudur (Scullard, 1974: 100).

25 Romalılar, filleri ilk kez bu savaşta Lucania bölgesinde gördüklerinden dolayı onlara "Lucania İneği" dediler (Plin. NH 8. 6; Plut: Pyrrh. XVII.3).

İkincisi: Antik yazar Dio Cassius'un eserinde naklettiği üzere: "yaralanan ve sürücüsünü üzerinden atan yavru fil annesini aramak için dolaşmaya başladı ve bunun üzerine diğer bir filde heyecanlandı ve diğer fillerde büyük bir gürültü yaptı. Bundan dolayı her şey korkunç bir kargaşaya atıldı. Romalılar günü kazandı. Birçok adamı öldürdü ve 8 fili ele geçirdi. Düşmanın siperlerini işgal etti" (DioCass X 8. 6). MÖ 3. yy.a ait İtalya tabağı üzerindeki tasvirler, bu hikâyenin Romalılar tarafından benimsendiğini düşündürmektedir. Hatta tabağın bu zafer anısına yapılmış olması da muhtemeldir.

2.5. Savaş Fillerin Savaşlardaki Rolleri

Savaş filleri, pek çok avantaj sağladığı için Eskiçağ ordularında özellikle tercih edilmiştir. Birincisi belki de en önemlisi psikolojik silah olarak kullanılmış olmasıydı. Düşman ordusunun karşısında yer alan fillerin ilk görevi, büyük cüsseleri ile şok etkisi yaratarak düşmana korku salmak, safları bozmak ve düşman birliklerini dağıtmaktı (Eglen 2015: 130). Filleri ana birliklerin ön saflarına dizmek, pek çok eski ordunun kullandığı ortak bir taktikti. Onların görüntüsü savaşa katılmadan bile savaşın sonucunu belirlemekte etkili olmuştur (Murphy, 2017:7). Vegetius'un da not ettiği gibi: "Filler, çok büyük bedenleri, korkunç sesleri ve acayip şekilleriyle daha önce böyle bir şey görmeyen insanlara ve atlara ilk etapta çok korkunç gelir" (Veg. 3). Özel olarak eğitilmediği sürece atlar, fillerin görünüşüne ve özellikle de kokusuna dayanıklı hayvanlar değildi²⁶. Fillerin bu özelliği de düşman süvarilerini dağıtmak için oldukça etkili yöntemlerden biriydi (Glover, 1948: 4). Ön sıralara dizilen filler aynı zamanda mobil bir kale görevi de üstleniyordu. Ordu bu fillerin arkasında korumaya alınıyor ve daha emniyette oluyordu (Diod. 17.87 4; Curt. 8.13). Bir kumandanın ön saflara bir kale ya da tank gibi dizecek kadar filleri olmadığına, Pyrrhos'un Herakle'de yaptığı gibi filler ordunun kanatlarına yerleştiriliyordu (Glover, 1944: 260).

Filler, okçulara çok yüksek atış noktaları sağlamanın yanı sıra vuruşmayı denetlemesi ve yönetmesi için ordu komutanına hem yüksek hem de istenilen yere gidebilen bir türlü kürsü sağlamıştır (Bayur, 1987: 225). Fillerin dişleri ve hortumları aynı zamanda onların sahip oldukları doğal savunma silahlarıydı. Doğru yönlendirildiği taktirde savaş filleri düşman ordusuna ağır kayıplar (ahşap istihkamları yıkmak, tank gibi düşmanı ayaklarının altında çiğnemek, dişleri ile atları boynuzlamak vs.) verdirebiliyordu (Plin. NH 8. 6; Mayor, 2014: 290). Diodoros, Hydaspes Savaşı'nda fillerin sergilediği vahşeti eserinde şu şekilde tasvir etmiştir: "...olağanüstü büyüklüklerinden ve güçlerinden yararlanmak için kullanılan filler, Makedonların büyük bir kısmını ayaklarının altına alarak ve onların zırhlarını ve kemiklerini ezerek öldürdüler, bunun üzerine diğerlerini de hortumlarıyla bedenlerini sarıp önce havaya kaldırdılar ve sonra onları şiddetli bir şekilde yere çarparak korkunç bir ölüme çarptırdılar. Birçoğunu da tamamen dişleriyle boynuzlayarak hayatlarından mahrum bıraktılar" (Diod. 17. 88. 1-2). Mahabharata'nın 18 Günlük Büyük Savaşı' anlatan bölümünde geçen "Filler korkunç katliamlara neden olmakta, ortalıkta su gibi kan akmaktaydı" ifadesi de fillerin sebep oldukları dehşetin boyutu hakkında fikir vermektedir (Winternitz, 2002: 77).

Savaş filleri, fillere karşı da etkili bir silahtı. Polybios, Rafia'da Ptolemaios'un fillerinin alın altına dayayıp tüm güçlerini vererek sırtındaki savaş kulelerindeki savaşçılardan daha iyi savaştıklarını söyler (Polyb. 5.84). Mahabharata'da fillerin çarpışmaları ile bilgiler içerir: "...iki vahşi filin hortumlarını kaldırıp birbirine kükreyerek saldırmaları gibi..." (Winternitz, 2002: 87). Tüm bunların yanı sıra filler, savaşlarda lojistik amaçlı da kullanılmıştır. Özellikle uzun süreli savaşlarda ağır ekipman ve malzemelerin yanı sıra ele geçirilen ganimetlerin taşınmasında da önemli rol oynamışlardır. Sarp ve sığ geçitlerin geçilmesinde orduya transfer kolaylığı sağlamışlardır.

Kautilya Artahaşstra'sında savaş fillerinin savaşlardaki rolünü şu şekilde özetlemiştir: "Önde yürümek; yeni yollar yapmak kamp alanları yapmak, geçitler açmak, kanatları korumak; dağlardan inmeye ve tırmanmaya ve suları geçmeye yardımcı olmak; zorlu veya kalabalık bölgelere girmek; yangın çıkarmak veya söndürmek; zafer kazanmak için sadece filleri kullanmak; bozulan safları toparlamak ve düşman saflarını bozmak; tehlikelere karşı korumak; [düşmanın] ordusunu ezmek;[sadece görünüşüyle] korkutmak; [çarpışmasıyla düşman ordusu içinde] korku salmak; ordunun görkemini artırmak; [savaş pozisyonlarını] ele geçirmek ve kurtarmak; surları, kapıları, kuleleri yıkmak, ele geçirilen ganimetleri taşımak ve sahibine getirmek" (Kautilya 10.4.14).

²⁶ Atların fillere karşı eğitilmesine dair ilginç bir taktik Makedon kralı Perseus'un çalışmasıdır. III. Makedon Savaşı'nda (MÖ 171-168), Makedonya kralı Perseus, atlarına Roma savaş fillerinin korkularını yendirmek için ahşap fil figürleri yaptırdı. Dahası her figürün içine bir trampet koydu ve bir fil tarafından çıkarılan keskin bir ses çıkarttırdı. Perseus savaşı kaybetmeyi önleyememiş olsa da atlarına fillerinden korkmamasını öğretmeyi başarmıştır (Scullard, 1974: 184; Nosssov, 2008: 44; Mayor, 2014:292). Makedon Krallığı, 2. Makedon Savaşı'nda Roma'ya yenilinceye dek ordusunda savaş fillerini kullanmıştır. Bu savaş sonunda Roma'yla yapılan antlaşmaya göre Makedonların ordusunda savaş filleri bulundurulması yasaklanmıştı (Nosssov, 2008: 32).

Fillerin savaşlarda kullanılmasının yukarıda sayılan avantajlarına rağmen dezavantaj ve zorlukları da vardı. Fillerin ele geçirilmesi, eğitilmesi²⁷, bakımı ve işe²⁸ hem zorlu işlerdi hem de maliyeti yüksekti. Kautilya, “büyük oranda fillerden oluşan bir ordunun, ancak yaz mevsimi sona erince kullanılabileceğini, yağmura ve sulak alanlara ihtiyaç duyulacağını” belirtmiştir. Aynı zamanda fillerden savaşlarda etkin şekilde yararlanabilmek için onların düzgün bir şekilde sevk edilmesi gerekiyordu. Çünkü filler, herhangi bir şekilde yara aldıklarında durabilirler ve iradeli hayvanlar oldukları için onları tekrar harekete geçirmek oldukça zordur. Savaş filleri, onları kullanan ordu için çift taraflı silah olarak aynı zamanda bir risk de taşıyordu: Sürücüsünü kaybettiğinde kontrol edilemez hale gelebilir, oklarla saldırıldığında kolayca geri dönebilir, geri döndüğünde ise düşmandan ziyade kendi ordusunu ezebilirdi (Clutton-Brock, 1987: 147-149). Antik yazar Arrianos, İskender’in Hint kralı Poros’la mücadelesinde bu durumu şu şekilde dile getirmiştir:

“Filler dar bir alana sıkıştırılmış oldukları için Hintliler de bunlardan en az düşmanları kadar zarar görüyordu. Çünkü bu hayvanlar döndükleri sırada olduğu gibi ilerlerken de önlerine geleni ezabiliyorlardı. Bu nedenle fillerin etrafında ki dar bir sahaya sıkışan atlılar arasında çok insan kaybı oldu. Filleri de kullananların birçoğu öldürülmüştü. Bazıları yaralanmış, bazılarıysa yorulmuştu. Binicisi ölmüş olan filler artık savaşta kullanılmıyordu. Çok acı ve sıkıntı duymalarından dolayı azgın bir hale gelmişlerdi. Dost düşmanı ayırt etmeksizin saldırıyor, çarpıyor, eziliyor ve öldürüyorlardı. Fakat Makedonyalıların diledikleri gibi hareket edebilecekleri alanları olduğu için filler saldırdığı zaman geri çekiliyor, hayvanlar geri dönünce de onları cirit yağmuruna tutuyorlardı. En sonunda filler yoruldu artık saldırılarının şiddeti azaldı ve ısığa benzeyen sesler çıkararak, geri geri giden gemiler gibi, yüzleri düşmana dönük bir vaziyette yavaş yavaş gerilemeye başladılar” (Arr. anab. V 17 5-7). Arrianos’un anlattıklarında da anlaşılacağı üzere Poros’un filleri ordusuna avantaj değil dezavantaj olmuştur.

2.6. Savaş Fillerinin Ekipmanları

Helenistik ordularda savaş fillerinin ekipmanlarına bakıldığında, tıpkı savaş filleri gibi ekipmanlarının da (ankusa,zırh vs) Hindistan’dan öğrenildiği anlaşılmaktadır. Ancak Hellenistik krallıklar bunlara birtakım eklemelerde bulunmuşlardır. Bunlardan en önemlisi de savaş kuleleridir²⁹.

Erken Hint kaynakları savaş kuleleriyle ilgili hiçbir şey söylemezken, antik Yunan yazarlarının eserlerinde bunlarla ilgili ilk bilgilere rastlanılmaktadır (Plut: Eum. 14; Polyb. 5.84; Liv. 37.40). Hindistan’da savaş fillerinin ekipmanları hakkında bilgi veren en detaylı kaynak Kautilya’nın Artahaşstra’sıdır. Buna göre savaş filinin ekipmanları: *Bağlama teçhizatı: bağlama direkleri, boyunluklar, eyer, yularlar, bacaklar ve gövde için zincirler. Aletler: değnek, bambu malzemeler ve makineler. Takılar: çelenk, kolye ve sırtı kaplayan malzemeler. Savaş malzemeleri: zırh³⁰, mızrak, savaş aletleri ve ok kılıfı* (Kautilya, 2.32.11.15).

Kautilya dışında Hindistan’da savaş fillerinin ekipmanları hakkında Sanchi rölyefleri (MÖ 1 yy.) (Figür 1) ve Ajanta freskleri (MS 5./6. yy.) de bilgi sağlamaktadır. Her ikisinde de biniciler hayvanın direkt sırtına biniyor olarak tasvir edilmiştir (Nossov, 2008: 14). İskender’in Poros’la mücadelesini gösteren paraların üzerindeki tasvirlerde de savaş kulelerine dair bir emare yoktur (Figür, 5b).

Savaş fillerinin mürettebatı ise genellikle sivri kancalı bir sopa “ankusa”³¹ (Figür 1,4) kullanan sürücüyü de kapsayan 2 ila 4 kişiden meydana geliyordu. MÖ 300’lerde Hindistan’da görev yapan Yunan elçi Megasthenes, bir fil mürettebatının dört kişi olduğunu yazmıştır (Chakravarti, 1927: 51): fil sürücüsü, ok ve yayla donanmış üç 27 Kautilya, Artahaşstra’nın XI. bölümünde savaş fillerinin yakalanması, eğitilmesi, ordu düzenindeki yeri, savaşlardaki rolü, teçhizatları, barınakları, işe ve bu işlerle sorumlu memurların görev yükümlülükleri hakkında detaylı bilgi vermektedir (Kautilya, XI). Kautilya’ya göre “dört tür fil vardır: “eğitim alan filler, savaş filler, binek filler ve eğitilemez durumda olanlar. Savaş fillerinin eğitimi: (I) Kışla eğitimi; sabit durma, şaha kalkma, engellerin üzerinden atlama;(ii) Hareket eğitimi; durma, sürünme ve engellerin üzerinden atlama; (iii) Düz ilerleme, geri gitme, zikzak çizme, dairesel hareketler; (iv) Atları, savaş arabalarını ve insanları ezmek ve öldürmek; (v) diğer fillerle savaşmak; (vi) kalelere saldırmak; (vii) savaş esnasında piyade, süvari ve savaş arabalarının yanında savaşmak”. Eğitim aşamasında filler “eyerlenir, tasma takılır ve diğer fillerle savaşılır” (Kautilya, 2.32.1-10).

28 Yetişkin bir fil günde 136 kilo ot yer (<https://www.livescience.com/27320-elephants.html>). 200 litreye kadar da su içebilir. Sindirim bir gün sürse de fillerin ağızdan aldıkları besinlerin çoğu sindirilmeden dışkılanır (<http://www.biyologlar.com/filler-elephantidae>).

29 Savaş kuleleri bir Yunan icadıdır (Levi,1987: 178; Kistler, 2007: 51). Ancak bazı araştırmacılar, Hindistan’da kullanılan, fillerin sırtında taşınan tenteneli tahtlardan (howdah) esinlenilmiş olabileceğini ileri sürmektedirler (Kistler, 2007: 51; Bannikov ve Popov, 2013: 1208).

30 Pakistan, Taxila’da ortaya çıkartılan 18 adet demir levhanın (MÖ 1. yy.dan, MS 1 yy.a tarihlendirilen) develeri veya filleri koruyan zırhın parçaları olabileceği düşünülmektedir (Nossov, 2008: 13-16).

31 Ankusa: filleri idare etmek ve eğitmek için kullanılan, ucuna sivri bir kanca takılı, 60–90 cm uzunluğunda bir sopadır. Kancayı filin hassas cildine hafifçe veya daha derinden batırmak ağrıya neden olur ve filin belirli bir şekilde davranmasını sağlar. Ankusa, ilk olarak MÖ 6 yy. da Hindistan’da ortaya çıktı. O zamandan itibaren filin insanlara hizmet ettiği bütün yerlerde kullanıldı (Nossov, 2008: 18).

savaşçı (Bannikov ve Popov, 2013: 1208). Sanchi rölyefleri ve Ajanta freskleri ise üç kişilik bir mürettebat gösterir (Chakravarti, 1927: 51). Mahabharata'da ise yedi erkek olduğunu yazar: iki sürücü, iki okçu, iki kılıç ustası ve bir mızrak ve sancaklı bir adam.

Plutarkhos, Eumenes'in fillerinin Gabiene Savaşı'nda mor örtü ile kaplı olduklarını ve sırtlarında kule taşıdıklarını yazmıştır (Plut: Eum. 14). Bu filin sırtındaki kulelerin bir silah platformu olarak kullanıldığı Batı dünyasının savaşlarını kaydeden en erken kayıttır (Kistler, 2007: 51). İskender'den sonra generaller, fillerin bacaklarını ve gövdelerini korumak için ağır zırhlar dizayn ettiler (Figür 2). Kule, kule kemerleri ve ciritçiler ile savaş fillerini yürüten ağır silahlı platforma çevirdiler (Kistler, 2007: 50; Sekunde, 2007: 348). Polybios, Rafia'da Ptolemaios'un fillerinin mızraklar "*sarissa*" ile donanmış savaşçıların bulunduğu kuleleri taşıdığını söyler (Polyb. 5.84). Titus Livius'un belirttiğine göre Magnesia'da, Antiokhos III'ün filleri bir sürücü ile birlikte kulede dört savaşçı taşıyordu. Fillerin baş zırhı ve sorguçları vardı (Liv. 37.40.4). Dio Cassius da Pyrrhos'un fillerinin Herakle'de kule taşıdıklarını kaydetmiştir (DioCass IX.8. 3). Juda Makkabi'nin önderliğinde isyancı Yahudiler ile Seleukoslar arasındaki savaşı anlatan Makkabi Kitabı'nda, Antiokhos'un fillerinin sürücü hariç 32 savaşçı taşıdığından bahseder³² (Glover, 1944: 258,259; Nosssov, 2008: 23).

Hellenistik döneme ait savaş kulelerinin görünümü hakkında bilgi sağlayan arkeolojik eserler de mevcuttur. Bu eserlerde kuleler genellikle ahşap bir çerçeve olarak tasvir edilmiştir. Anadolu'da Myrina'da MÖ 3./2. yy.a tarihlenen bir nekropolden ele geçirilen terakota figür, boynunda bir çan asılı, boynu ve bacakları zırhla (deri veya metal şeritlerden yapılmış) kaplanmış sırtında kulesi olan bir savaş filidir (Figür 3). Bu eser, Filler Savaşı'nda Seleukos savaş filinin Galat askerini ayakları altında nasıl ezdiğini göstermektedir.

Savaş kuleleri hakkında bilgi sağlayan önemli bir eser de Güney İtalya'da Campania'dan gelmektedir. MÖ 3. yy.a ait bir yemek tabağı üzerinde Hindistan savaş fili tasvir edilmiştir. Savaş filinin sırtında, elinde "*ankusa*" bulunan sürücüyle birlikte içinde iki savaşçı taşıyan ahşap bir kule mevcuttur. Filin sırtı örtü ile kaplıdır. Kule kemerlerle sıkıca tutturulmuştur. Tabak üzerinde, anne filin arkasında onu takip eden bir yavru fil figürü de yer almaktadır (Figür 4).

Sonuç

Fillerin savaşlarda kullanılması fikri Hindistan'da ortaya çıkmış olmakla birlikte, buradan Güneydoğu Asya'ya ve batıya Akdeniz'e kadar yayılmıştır. Büyük İskender'in liderliğindeki Batı ordusu, ilk defa MÖ 331 Gaugamela'da savaş fillerini ile tanışmış; MÖ 325 Hydaspes Savaşı'nda ise fillerin savaşlardaki rolüne ve ezici gücüne şahit olmuştur. Büyük İskender, Hindistan Seferi sırasında ele geçirdiği filleri ordusunda istihdam etmek için başkent Babil'e getirmiştir. Ancak onları kullanmasına fırsat olmadan ölmüştür. Onun ölümünden sonra savaş fillerinin kullanımı Hellenistik krallıklar arasında yaygınlaşmıştır. Aynı zamanda Hellenistik krallıklar, fillerin sırtına yerleştirdikleri kuleler ile onlardan savaşlarda daha etkili bir şekilde istifade etmeyi başarmışlardır. Bu dönemde filli birlikler ordunun asıl unsurları arasında yer alıp, savaş stratejileri bunun üzerine geliştirilmiştir. Hellenistik krallıklar, antik kaynaklarda çok sık geçen ifadeyle çağın "çirkin, korkutucu, tuhaf görünlü, bağırان" hayvanlarını Akdeniz'e (Roma ve Kartaca) tanıtmışlardır.

Savaş filleri, askeri anlamda olduğu kadar kültürel açıdan da Hellenistik krallıklar için ehemmiyete sahipti. Hellenistik krallar, savaş fillerine ve onların ülkelerine sahip olma anlamına da gelen fil figürlerini paralarına bastırmışlardır (Figür 6 c, d, e). Bu nedenle filler, Doğu ile Batı arasındaki ilişkiyi de sembolize etmektedir.

MÖ 2. yy.ın ilk çeyreğinin sonuna doğru (MÖ 130) Hellenistik Dönem ordularında savaş fillerinin kullanımı ve önemi gittikçe azalmaya başlamıştır. Özellikle fillere karşı geliştirilen anti-silahlar bu durumda önemli rol oynamıştır. Fillerin temininin zor ve maliyetli olmasının yanı sıra onları kullanan ordu için risk taşımaları da diğer faktörler arasında yer almıştır.

³² Bir filin 33 kişi taşıma kapasitesi olmadığından bu rakamın abartılı olarak verildiği ya da muhtemel bir kopyalama hatası olduğu düşünülmektedir (Nosssov, 2008: 23).

KAYNAKLAR

Antik Kaynaklar

- Aristot. Hist. an. (= *Aristoteles, Historia Animalium,*). Kullanılan Metin ve Çeviri: *Historia Animalium* (V. 2). with and English trans. by A. L. Peck, Cambridge. London 1965-1970 (The Loeb Classical Library).
- Arr. anab. (= *Arrianos, Anabasis*). Kullanılan Metin ve Çeviri: Arrianus, İskenderin Anabasis'i. Çev. F. Akderin. 2005. İstanbul.
- Ctesias (*Ctesias, History of the Persians & History*). Kullanılan Metin ve Çeviri: The Complete Fragments Of Ctesias Of Cnidus: Translation and Commentary with an Introduction by A. Nichols. 2008.
- Curt.(= *Qintus Curtius Rufus, Historiarum Alexandri Magni Macedonis*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Qintus Curtius Rufus. with and English trans. by J. C. Rolfe. London. 1946. (The Loeb Classical Library).
- DioCass (= *Dio Cassius, Rhomaika*). Kullanılan Metin ve Çeviri: Roman History. with and English trans. by E. Carry I-IX. London. 1914-1927. (The Loeb Classical Library).
- Diod.(= *Diodoros Siculus, Bibliotheca Historike*), Kullanılan Metin ve Çeviri: Diodorus Sicily *The Library of History* V. I. Books 1-2, 1-34. with and English trans. by C.H. Oldfather. Cambridge: Harvard University Press. 1944.
- Kautilya (= *Kautilya, Arthashastra*) Kullanılan Metin ve Çeviri: The Arthashastra. Haz. L.N. Rangarajan. Çev. U. U. Bulsun. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi. 2018.
- Liv. (= *Titus Livius, Historiae Ab Urbe Condita*). Kullanılan Metin ve Çeviri: The History of Rome: From the Founding of the City. with and English trans. by C. Roberts. London. 1905. (The Loeb Classical Library).
- Plin. NH. (= *Plinius. Naturalis Historia*). Kullanılan Metin ve Çeviri: Pliny, Natural History with and English trans. by H. R. Racham. Londra 1958. (The Loeb Classical Library).
- Polyb. (= *Polybios, The Historiai*). Kullanılan Metin ve Çeviri: The Histories. Vol. V. with and English trans. by W.R. Paton. London, 1922-1927. (The Loeb Classical Library).
- Plut: Alex. (= *Plutarkhos, Paralel Lives*). Kullanılan Metin ve Çeviri: Plutarkhos: İskender- Sezar-Paralel Hayatlar. Çev. Çokana İ. Türkiye İş Bankası Yay. İstanbul. 2018.
- Plut: Eum. (= *Plutarkhos, Eumenes*). Kullanılan Metin ve Çeviri: Plutarch's Lives. VIII, with and English trans. by B. Perrin. London, 1919. (The Loeb Classical Library).
- Plut:Pyrrh (= *Plutarkhos, Pyrrhus*). Kullanılan Metin ve Çeviri: Plutarch's Lives. V. IX, with and English trans. by B. Perrin. London, 1919. (The Loeb Classical Library).
- Veg. (= *Flavius Vegetius Renatus, de Re Militari*) Kullanılan Metin ve Çeviri: The Military Institutions of the Romans The military of the Romans with and English trans. by J. Clarke.

Modern Kaynaklar

- Bar-Kochva B. (1976). *The Seleucid Army. Organization and Tactics in the Great Campaigns*, Cambridge.
- Bannikov, A. V. ve Popov A. A. (2013). "War elephants in Greco-Bactrian and Indo-greek Armies". *World Applied Sciences Journal* 27 (9). S. 1206-1211.
- Bannikov A. V. Ve Popov. A. A. (2014). "War Elephants of the African Origin in the Classical Literature", *Middle-East Journal of Scientific Research*, 21/2, 396-400.
- Bayur, Y. H. (1987). *Hindistan Tarihi: İlk Çağlardan Gurkanlı Devletinin Kuruluşuna Kadar (1526)*, Ankara.
- Chakravarti, P.C. (1927). *The Art of War in Ancient India*. Dacca.
- Charles, M. B. (2008). "African Forest Elephants and Turrets in the Ancient World". *Phonix* 62, N. 3. 338-362.
- Clutton-Brock, J. (1987). *A Natural History Of Domesticated Animals*. London.
- Cobb, M. (2016). "The Decline Of Ptolemaic Elephant Hunting: An Analysis Of The Contributory Factors". *Greece&Rome*, V. 63/ I, 192-204.
- Demirci, K. (1991). *Hiduzmin Kutsal Metinleri*. İstanbul.
- Dikshitar, V. R. R. (1944). *War in Ancient India*. London.
- Dietmar Rothermund, H. K. (2001), *Hindistan Tarihi*, Çev. M. Günay. İstanbul.

- Egland J. (2015). *Beasts of War The Militarization of Animals*, California.
- Errington, R. M. (2017). *Hellenistik Dünya Tarihi MÖ 323-30*, (Çev. G. Günata), İstanbul.
- Glover, R. F. (1944). "Elephant in Ancient War". *The Classical Journal*. V. 39. No. 5. 257-269.
- Glover, R. F. (1948). "The Tactical Handling of the Elephant", *Greece & Rome*, 17/49, 1-11.
- Kaya, M. A. (2012). "Büyük İskender'in Halefleri (Diodokhoi). Savaş ve Siyaset (İ.Ö. 323-306)". İçinde: *Ömer Çapar'a Armağan* (ed. T. Yiğit vd.). Ankara.
- Kaya, M. A. (2016). *Anadolu'daki Galatlar ve Galatya Tarihi*. İstanbul.
- Kistler, J. (2007). *War Elephants*. Westport CT, Praeger.
- Kitchell, K. F. (2014). *Animals in the Ancient World from A to Z*, London
- Levi, P. (1987). *Eski Yunan. İletişim Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ans.*, C. III, (çev N. Erdilek), İstanbul.
- Lobban, R. A. ve de Liedekerke V. (2000). "Elephants in Ancient Egypt and Nubia", *Anthrozoös*, 13/4, 232-244.
- Lorber, C. C. (2012). "An Egyptian Interpretation of Alexander's Elephant Headdress", *American Journal of Numismatics*, V. 24, 21-31.
- Mansel, A. M. (1999). *Ege ve Yunan Tarihi*, TTK, Ankara.
- Mayor, A. (2014). "Animals In Warfare", *Oxford Handbook of Animals in Classical Thought and Life*, (Ed: G. L. Campbell), 282-293, Oxford.
- Morkot, R. G. (2003). *The A to Z of Ancient Egyptian*, USA.
- Murphy, K. (2017). *Elephants in the Seleucid and Roman Armies, 350-150 B.C.*, Dissertation Submitted in Partial Fulfilment of the Requirements for the Degree of BA (Honours) in Ancient History, The University of Auckland.
- Nossov K. (2008). *War Elephant*, Osprey Publishing, Oxford.
- Ogata, K. (2017). *Elephant in Antiquity and the Middle Ages*. Tome I Text. Faculté de Philosophie et Sciences sociales. ULB.
- Redmond, N. K. (2015). *Elephants and Empire: The Asian Elephant, From Alexander to Akbar*. A Senior Honors Thesis Submitted to the Faculty of The University of Utah.
- Sarıkaya, S. (2016). "Küçük Asya'da Diadokhoi Savaşları: Kardialı Eumenes'in Savaş Stratejisi", *Vır Doctus Anatolicus Studies in Memory of Sencer Şahin*, (Ed: Takmer B vd).736-753.İstanbul.
- Scullard, H.H. (1974). *The Elephant in the Greek and Roman World*. Ithaca.
- Sekunde, N. (2007). "Military Forces: Land Forces". *Greek and Roman Warfare*. CAH, V. 1, (Ed: Sabin P. vd). Cambridge.
- Singh, S. D. (1963). "The Elephant and the Aryans", *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, 1/ 2, 1-6.
- Sinha, B. P. (1955). "Elephants in Ancient Indian Army", *Proceedings of the Indian History Congress*, V. 18, 51-57.
- Tekin, O. (2008). *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İstanbul.
- Toynbee, J. M.C. (1973). *Animals in Roman Life and Art*. London.
- Winternitz, M. (2002). *Hint Destanları: Ramayana, Mahabharata, Harivamşa*, (Çev. K. Kaya). Ankara.
- Wrightson, G. (2016). "Paraetacebe, Battle of (316)". *Conflict in Ancient Greece and Rome The Definitive Political, Social, and Military Encyclopedia*, (Ed: S. E. Phang vd). 404.
- <http://www.biyologlar.com/filler-elephantidae>
- <http://www.biyologlar.com/filler-elephantidae>
- https://www.eurekalert.org/pub_releases
- <https://www.livescience.com/27320-elephants.html>
- <http://www.satranc.net/tarihce>
- <http://www.worldwildlife.org/species/african-elephant>

EKLER

Figür 1. Sanchi Rölyefleri'nde savaş filleri

Figür 2. Seleukos savaş fillerinin illüstrasyonu (<https://weaponsandwarfare.com>)

Figür 3. Seleukos İmparatorluğu dönemi Filler Savaşı'ndan bir savaş fili (Myrina, MÖ 2. yy.) (<https://tr.pinterest.com>)

Figür 4. Savaş fili tasvirli tabak, Capena, Roma, Natinonal Museum at Villa Giulia (<https://imgur.com/r/ancientrome>)

Figür 5.

a) Pyrrhic zaferini gösteren madeni paralar (<https://coinweek.com>)

b) Büyük İskender'in Poros'la mücadelesini anlatan sikke

(<https://coinweek.com>)

c) Yunan paraları üzerindeki fil başlıkları tasvirleri. Solda: Ptolemaios I'in İskender adına bastırıldığı para (MÖ 311-305)

Sağda: Demetrios, fil başlığı (MÖ 200-180) (<https://coinweek.com>)

d) Seleukos I, Savaş Tanrıçası Athena ve filler tarafından çekilen araba

<http://www.seleukidtraces.info>

e) Ptolemaios I Altın para üzerinde muhtemelen Büyük İskender ve filler tarafından çekilen araba